

УДК 351.72(510)

В. В. Нікітін,

к.і.н., доц.,

професор кафедри державного управління ХарPI НАДУ,

м. Харків

О. О. Александрович,

здобувач кафедри політології і філософії ХарPI НАДУ,

м. Харків

**ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ В КИТАЇ:
ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНИЙ ДОСВІД
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

Здійснено узагальнення та системний виклад фактичного матеріалу щодо становлення китайської національної системи державного контролю, починаючи з середини I тис. до н.е. та її практичного втілення в практиці конституційного будівництва в Китайській республіці (Тайвань).

Ключові слова: державний фінансовий контроль, Китай, цензорат, конституція «п'яти влад», розподіл влад.

Удосконалення системи державного фінансового контролю в умовах демократизації та децентралізації державної влади, що є історичним і політичним імперативом для України, неможливо без використання досвіду зарубіжних країн, які мають багату державноуправлінську традицію. Вітчизняні фахівці найчастіше звертаються до вивчення досвіду європейських країн, проте й досвід Китаю – країні з найдовшою у світі безперервною традицією державного будівництва – може статися в нагоді. Сучасна Китайська республіка (Тайвань) є чи не єдиною країною у світі, де протягом останніх десятиліть робилися спроби конституювати державний контроль як одну з невід'ємних гілок державної влади.

Китайський досвід державотворення як у цілому, так й у галузі державного контролю зокрема, досліджували О. Бокщанін, Л. Васильєв, В. Рібаков, В. Малявін, Л. Переломов та ін. Особливості конституційного розвитку післявоєнного Тайваню вивчали В. Буров, В. Михайлова, О. Юрковський. «Конституцію п'яти влад» Сунь Ятсена в контексті організації контрольної влади аналізували І. Мах і В. Сухонос. Проте в галузі науки державного управління названа тема до теперішнього часу не стала предметом спеціального розгляду. Отже, дослідження історичного досвіду Китаю в організації державного контролю може мати як теоретичне, так і суто практичне значення.

Мета дослідження полягає у спробі узагальнення та системного викладу фактичного матеріалу щодо становлення китайської системи державного контролю та її практичного втілення у практиці конституційного будівництва в Китайській республіці (Тайвань). Сучасний досвід організації державного фінансового контролю в Китайській Народній Республіці (КНР) у даній розвідці не розглядається, оскільки ця система побудована на принципах монопольного загальнодержавного нагляду, властивого для країн радянського типу.

Китаю, безсумнівно, належить пріоритет у справі організації державного контролю як самостійної галузі державного управління. Такий висновок є цілком закономірним для країни, де ще в III ст. до н.е. роду аристократію було позбавлено політичного впливу і вся адміністративна влада перейшла до нової чиновної еліти, представники якої походили від усіх соціальних груп за єдиної обов'язкової умови – успішного складання розгалуженої системи державних екзаменів. Кар'єра чиновника в більшості випадків уявлялася єдиною можливістю соціального просування. Давньокитайський конфуціанський трактат з державної служби “Чжоулі” (Чжоуський ритуал) називає у строго ієрархічному порядку 60 відомств, кожне з яких мало у своєму складі сотні службовців. У ранньосередньовічній імперії династії Тан (VII – X ст.) на майже 60 млн населення було 370 тис. чиновників та інших працівників державних установ, що поділялися на 9 рангів і 30 розрядів [1, с. 304].

Функція централізованого контролю за діяльністю великого державного апарату – і на центральному, і на місцевому рівнях – набувала не тільки адміністративного чи економічного, але й політичного значення. Керівник кожного відомства мав окремого помічника, до функцій якого входив внутрішній контроль за виконавською дисципліною і загальним станом справ. Крім того, вже за часів династії Чжоу (приблизно VIII – III ст. до н.е.) серед наближених до глави держави осіб сформувався інститут *юйши* – незалежних від офіційної адміністрації стражів закону, до повноважень яких входив нагляд за діяльністю інших чиновників, у т.ч. й таких, що були зайняті переважно у господарчих справах. Появу *юйши* Л. Васильєв називає справжньою революцією у процесі формування давньокитайської бюрократичної адміністрації. Ця адміністрація, а разом з нею й уся країна повинні були відчуті і постійно відчували на собі строгий погляд незалежних спостерігачів, що підбиралися з-поміж чиновників, теж іноді схильних до корупційних діянь. Починаючи з IV ст. до н.е., інститут цензорів-інспекторів-прокурорів (*юйши*) аж до XX ст. відігравав найважливішу роль, тримаючи в страху все населення й особливо чиновників країни [3, с. 328].

Дослідники виокремлюють у центральному уряді імперії Хань (III ст. до н.е. – III ст. н.е.) поруч із військовим і цивільним управлінням окрему контрольну інстанцію – за західною традицією цензорат (*юйшитай*), підпорядкований особисто імператору. Крім функцій загального нагляду цензор мав право здійснювати аудиторську перевірку державного господарства і про результати її доповідати безпосередньо главі держави [14, с. 22]. У стародавній імперії – при династіях Цінь і Хань – головний цензор (*юйши дафу*) входив до трійки найвпливовіших сановників держави [6, с. 121]. Особливий статус серед чиновників *юйши* набували *цзянюйши*, тобто юйши-інспектори. У кожному окрузі імперії Цінь (кін. III ст. до н.е.) був один *цзянюйши* – особистий представник імператора, що не підлягав контролю з боку місцевої влади. *Цзянюйши* відстежували і доповідали імператору про роботу всіх чиновників округу, починаючи з начальника округу і закінчуючи дрібними повітовими урядниками [7, с. 53; 8, с. 165]. Свої контрольні повноваження палата інспекторів (*юйшитай*) зберегла й у середньовічному Китаї в добу розквіту бюрократичної системи за часів династій Тан (VII – X ст.) (рис. 1).

Центр виконавчої влади династії Тан – Правлячий департамент (уряд) – підрозділявся на 6 палат (або міністерств), які завідували найважливішими державними справами: *палата чинів* (внутрішня організація адміністративної діяльності, просування по службі тощо), *надвірна палата* (господарська діяльність), *палата церемоній* (додержання офіційних ритуалів і приписів, які фактично виконували роль

моральних законів), *військова палата* (службове просування військових чинів, загальний нагляд за військом, зберігання військового спорядження у т.ч. імператорських регалій тощо), *палата покарань* (крім підтвердження судових вироків перевірка відомостей про надходження податків, державних витрат, утримання чиновників тощо), *палата громадських робіт* (загальнонагомі суспільні проекти, використання природних ресурсів) [8, с. 215].

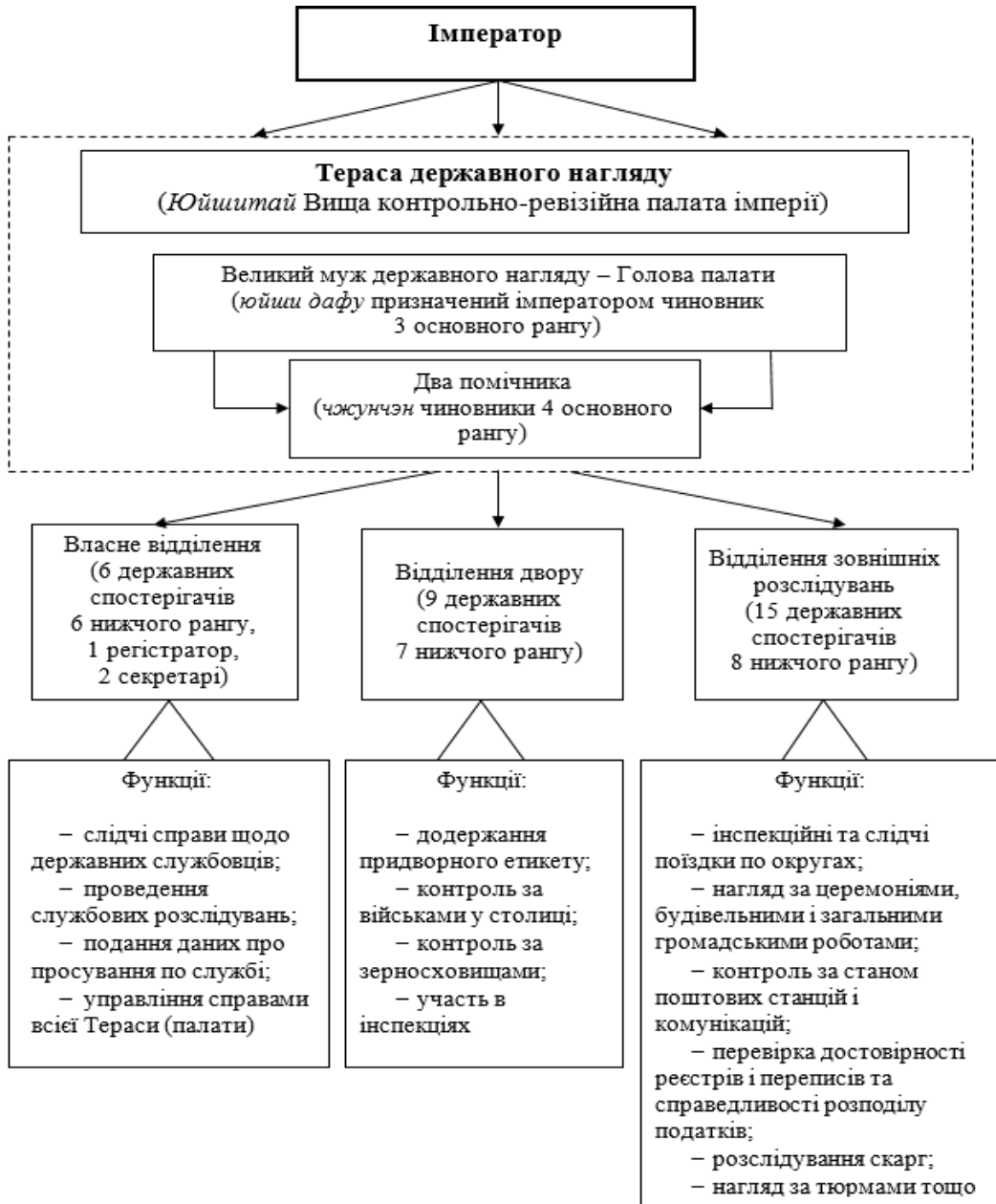

Рис. 1. Організація державного контролю в Китаї за часів династії Тан (VII – X ст.)

Усі ці державні установи традиційно розглядалися як керівні інстанції для відповідної частини єдиного державного організму. В. Рибаків зауважує, що в назву найбільш великих підрозділів китайської адміністрації включалися ієрогліфи, які так чи інакше повідомляли, що даний орган – лише фрагмент, сектор всеосяжного керівництва тотальним упорядкуванням, що накриває країну, немов кругле цілісне Небо. Він, окремий орган, – тільки частина єдиної системи державного управління [8, с. 205]. Поділ уряду на шість палат зберігся до початку Сінхайської революції 1911 р., що покінчила з імператорським устроєм Китаю.

Незалежно від інших адміністративних установ діяв вищий контрольно-ревізійний орган імперії Тан – відома ще з часів династії Хань Тераса (палата) державного нагляду (*юйшитай*), яка належала до самих значимих і повноважних установ імперії, а її глави займали місце серед найбільш авторитетних сановників уряду. Винятковою прерогативою Тераси державного нагляду був загальний контроль за порядком у корпусі чиновництва, у будь-якій установі столиці й провінції, перевірками звітності, витрачанням коштів, дослідженням скарг на чиновників і порушенням обвинувачень у випадку їх недбайливості, аморальної поведінки або, більш того, зловживань. Цензори (*юйши*) мали надзвичайний статус, відповідно службові покарання для них у випадку несправедливого здійснення обов'язків посилювалися порівняно зі звичайними працівниками державного апарата. Очолював Цензорську терасу Великий муж державного нагляду (*юйши дафу*), що мав високий 3-й основний ранг державного службовця. Він та два його помічники (заступники) за своїми обов'язками вповноважені були здійснювати службові розслідування та обвинувачувати винних перед вищою інстанцією. Найбільш важливі справи керівники Тераси досліджували разом із представниками інших впливових придворних установ – Судової частини і Приказу Великої справедливості [8, с. 291–296]. У такий спосіб імператор намагався забезпечити рівновагу між вищими адміністративними установами держави та власну безпеку.

При імператорах монгольської династії Юань (XIII-XIV ст.) цензорат було перетворено на палату головного фінансового ревізора. Старшими начальниками в ній були лівий і правий головні цензори, лівий і правий помічники головних цензорів та лівий і правий товариші головних цензорів. Нижче стояли 110 цензорів-ревізорів, які здійснювали свої функції в регіонах. Цензори-ревізори за рангом дорівнювалися начальникам повітів, але користувалися більшою владою. Цензори, що виїжджали з ревізією на місця, вважалися такими, що здійснюють інспекторський нагляд замість самого імператора. Дрібні справи вони вирішували на місці, а про великі доповідали безпосередньо імператору [10, с. 140]. Можливо, що саме тоді інститут цензорату, що мав переважно політичні функції, перетворився на орган професійного фінансового контролю.

Ця обставина безпосередньо вплинула на перебіг подій у Східній Європі та зокрема на українських землях. Справа в тому, що саме монголи за часів династії Юань (сер. XIII ст.) поширили китайські технології фінансового обліку і контролю на землі давньоруських князівств, яких було включено до сфери їх геополітичного впливу. З метою збільшення податків з підкорених територій монгольські хани, спираючись на китайський досвід, провели перший в історії масштабний перепис населення. У 1234 р. вони здійснили частковий перепис населення північного Китаю, а в 1252 р. за ініціативою великого хана Мунке почався загальний перепис по всій Монгольській імперії, у т.ч. й на теренах Київської Русі. Вичерпний аналіз масиву даних щодо цього перепису надав у спеціальній розвідці американський синолог Томас Т. Оллсен [12]. Перший локальний перепис на Київщині та Поділлі, а можливо, й на Переяславщині

та Чернігівщині відбувся в 1245 р. У 1260 р. надійшла черга Галицько-Волинського князівства. Одночасно в 1257 – 1259 рр. підрахунки податного населення здійснювалися у великому князівстві Володимирському та в Новгородських землях. Для проведення перепису монголи використовували спеціальну рахункову систему, організовану за десятковим принципом.

При династії Мін (сер. XIV – сер. XVII ст.) цензорат охопив своїм впливом усі сфери діяльності державної адміністрації на центральному та локальних рівнях. Він відігравав вирішальну роль у нагляді за роботою урядовців й суттєво впливав на політику трону. До його повноважень належало призначення, відзив і просування офіційних осіб. Наприклад, тільки між 1424 і 1434 рр. за пропозиціями цензорату 240 чиновників було понижено в посаді. Тоді ж цензори ініціювали 247 справ про імпичмент принаймні 659 урядовців, підготували 251 подання на ім'я імператора з порадами та протестами. Проте в 1428 р. головного цензора було засуджено до неволі за численні зловживання в період перебування на посаді, а 43-х членів Пекінської та Нанкінської регіональних цензорських палат звільнили за некомпетентність [13, с. 291–292]. Провінційна адміністрація як правило складалася із трьох частин: регулярних чиновників, військових командирів і цензорів, що контролювали й перших і других. Високий ступінь централізації бюрократії та добре налагоджений контроль над нею забезпечували династії повну лояльність державного апарата [5, с. 90].

За часів маньчжурської династії Цін (сер. XVII – поч. XX ст.) до Палати державного цензорату входило 50 осіб за кількістю центральних органів влади. Її очолювали два голови – маньчжурського і китайського походження, що дозволяло мінімізувати вплив політичної кон'юнктури на їх діяльність.

На початку XX ст. відомий китайський революціонер, перший президент Китайської республіки, Сунь Ятсен на підставі узагальнення традиційного досвіду державного управління в поєднанні із досвідом західних демократій висунув “три народні принципи” (*саньминь чжуї*) як основу державотворення: націоналізм (державна незалежність країни), народний добробут, народовладдя, – й відповідно “конституцію п'яти влад”. Народовладдя він розумів як єдність двох основних влад – політичної влади (концепція чотирьох прав: виборче право, право усунення високопосадовців, право законодавчої ініціативи, право референдуму) і влади державного (адміністративного) управління. У конституції п'яти влад він бачив машину, а у прямому народовладдя – важелі, що регулюють її роботу. До тріади відомих з часів Монтеск'є влад – законодавчої, виконавчої та судової – Сунь Ятсен запропонував додати, спираючись на китайську традицію цензорату, ще владу контрольну і владу екзаменаційну. Імператорські цензори, що наглядали за статками і законністю діяльності чиновників, на його думку, були лише рабами монарха, а тому цей інститут у цілому не відповідав своєму призначенню. У сучасних конституційних країнах, парламент наділений ще й контрольною владою, однак у жодній країні контрольна влада не є незалежною, а це породжує незліченні зловживання. Тому головне завдання він бачив у забезпеченні незалежності вищого контрольного органу навіть від надмірного впливу органу законодавчого [9].

Сунь Ятсен намагався встановити рівновагу між двома провідними суспільними силами – прагненням до свободи і прагненням до порядку, або двома класами людей – тих, хто керує, й тих, ким керують. На його переконання “конституція п'яти влад” була знаряддям ліквідації класових розбіжностей, радикальним засобом здійснення народовладдя. Незалежну контрольну владу він називав найефективнішим засобом

врегулювання відносин між громадським прагненням свободи та урядовою регламентацією. Влада ж екзаменаційна, що мала довгу історію у китайському державному будівництві (принаймні з III ст. до н.е.) мала гарантувати залучення до державних урядів лише людей, наділених необхідними для того здібностями і знаннями. Згідно з “конституцією п’яти влад”, законодавча влада належить парламенту, главою виконавчої влади є президент, а судову владу здійснюють судді. Дві інші влади – контрольна та екзаменаційна – реалізуються відповідно посадовцями контрольної та екзаменаційної палат (рис. 2).

Рис. 2. Конституційний проект Сунь Ятсена

Конституційний проект Сунь Ятсена на відміну від багатьох інших не залишився черговою політичною утопією. Протягом ХХ ст. неодноразово робилися спроби втілити його в життя. Так, у преамбулі до конституції Тайваню (Китайської Республіки), що набрала чинності 25 грудня 1947 р., основні принципи вчення доктора Сунь Ятсена проголошено основою державного устрою.

1 липня 1925 р. гоміньданівський уряд Китаю під впливом ідей Сунь Ятсена прийняв так званий. “Органічний закон національного уряду”. У 1928 р. на підставі цього закону ухвалено було закони про організацію п’яти палат (юаней), які створювалися поступово. Так, у 1928 р. засновано законодавчу палату, у 1930 р. – екзаменаційну, а в 1931 р. – контрольну. За Тимчасовою конституцією Китаю періоду політичної опіки від 1 червня 1931 р. національний уряд складався з п’яти палат (юаней): виконавчого юаню (власне уряд у західному сенсі), законодавчого юаню, судового юаню, екзаменаційного юаню та контрольного юаню, а також з різних міністерств і комісій (ст. 71). У 1928 р. створено незалежну Аудиторську палату (аудиторський юань), але вже у 1931 р. її статус було знижено до рівня міністерства

аудиту та інкорпоровано до контрольного юаню. Право призначення голови уряду і державних радників (міністрів) належало суто партійному органу – центральному виконавчому комітету суньятсенівської партії Гоміньдан (ст. 72).

Чинна конституція Тайваню закріпила розроблені Суни Ятсеном “три народні принципи” і систему п’яти влад – законодавчої, виконавчої, судової, контрольної та екзаменаційної, – кожна з яких здійснюється окремим вищим владним органом (*юанем*). Політична влада від імені всіх громадян республіки належала Національній асамблеї, що виступала органом надзвичайної установчої влади у державі [6, с. 247–248].

За конституцією Тайваню (Китайської республіки) 1947 р. Контрольна палата є вищим державним контрольним органом, що здійснює контрольні та дозвільні повноваження, а також повноваження щодо представлених на її розгляд справ по імпичменту державних службовців за порушення службових обов’язків або закону (у т.ч. членів Судової палати, Екзаменаційної палати, президента і віце-президента), осуду та аудиту (ст. 90, с. 98–100). У 1997 р. право ініціювати простою більшістю голосів імпичмент президенту та віце-президенту було передано від Контрольної палати до Законодавчої палати.

29 членів Контрольної палати обиралися на шість років з правом переобрання провінційними і міськими зборами, а також формально китайськими громадянами, які мешкають за кордоном. Голова Палати та його заступники до 1997 р. обиралися членами Палати зі свого середовища (ст. 91–93).

До прав і повноважень Контрольної палати конституція відносить:

– право на отримання від Виконавчої палати (уряду) та її міністерств і комісій оригіналів виданих ними актів та інших пов’язаних з ними документів для ознайомлення;

– створення певної кількості комітетів з розслідування урядової діяльності з погляду наявності або відсутності фактів, що свідчать про порушення закону або зневагу службовими обов’язками;

– висунення Виконавчій палаті та міністерствам і комісіям або окремим урядовцям вимог, спрямованих на виправлення і удосконалювання їх діяльності;

– порушення справи про імпичмент в разі виявлення в діяльності державних службовців центрального або місцевих урядів фактів, які свідчать про порушення ними закону або зневагу службовими обов’язками.

Члени Контрольної палати без дозволу Палати не могли бути заарештовані або затримані, за винятком випадків затримки на місці злочину. Їм заборонялося поєднувати виконання своїх службових обов’язків з іншими публічними посадами будь-якої іншої професійної діяльності (ст. 102–103).

До Контрольної палати за посадою входив генеральний аудитор – голова Національного офісу аудиту, кандидатура якого до офіційного призначення президентом мала схвалювати Законодавча палата. Генеральний аудитор у термін трьох місяців після надання Виконавчою палатою фінансового звіту про баланс дохідної та видаткової частин бюджету мав провести аудиторську перевірку і доповісти про її результати Законодавчій палаті (ст. 104–105) [4].

Додамо, що в західній конституційній традиції китайську Контрольну палату порівнюють з такими відомим західними інституціями, як Палата аудиторів Європейського союзу (*Court of Auditors*), Урядовий рахунковий офіс США (*Government Accountability Office*), інститут політичного омбудсмена (*political ombudsman*), постійна комісія з адміністративних розслідувань (*standing commission for administrative inquiry*).

Дана конституція приймалася в 1946 – 1947 рр. як основний закон для всього Китаю. Протягом 1947 р., незважаючи на загострення громадянської війни, на території країни, контрольованої партією Гоміндан, було обрано депутатів до Національних зборів, Законодавчої та Контрольної палат. Там, де влада належала комуністам, вибори не проводилися. Повноваження депутатів (звичайно тих, хто дожив до нових часів, а також кооптованих пізніше) було формально припинено судом з 31 грудня 1991 р. після фактичної відмови тайванської влади від претензій на представництво населення всього Китаю, у т.ч. континентального [2, с. 68].

Після приходу до влади комуністів і проголошення Китайської Народної Республіки 1 жовтня 1949 р. територія, на якій діяла конституція 1947 р., скоротилася до однієї провінції Тайвань. Авторитарний режим в умовах надзвичайного стану, що існував на Тайвані до середини 80-х років ХХ ст., не дозволяв повною мірою розкрити переваги суньятсенівської моделі організації державної влади. Зауважимо, що в цій – єдиній у світі – конституції був визначений механізм самостійного функціонування п'яти державних влад. Так, члени Контрольної палати, як і незалежно від них депутати Національної асамблеї (надзвичайний орган установчої влади), обиралися на регіональних зборах і самостійно формували свої керівні органи. Формально їм гарантувалися необхідні і поширені у світовій практиці права незалежного ведення справ.

Зміни до конституції, прийняті в травні 1992 р., перетворили Контрольну палату у квазісудовий орган з правами конституційного контролю і нагляду. Дозвільні функції скасовувались як і припинялася дія конституційних норм щодо неможливості переслідування членів Контрольної палати за вислови й голосування під час засідання, їх арешту або затримання. У липні 1997 р. набрали чинності чергові конституційні поправки. Відтепер, усі 29 членів Палати контролю, включаючи її голову та його заступника, призначалися на шість років президентом країни за згодою Законодавчої палати. Наприкінці 2004 р. Законодавча палата з політичних міркувань відмовилася затвердити перелік президентських висуванців у члени Контрольної палати. Конституційний конфлікт тривав до червня 2008 р., коли всі необхідні кадрові призначення було нарешті здійснено.

Сучасні дослідники визнають, що доцільно визнати досвід державотворення сучасного Тайваню та враховувати його при вдосконалюванні принципу поділу влади, починаючи з формулювань основ конституційного державного суспільного ладу [11, с. 69].

Отже, досвід організації державного контролю (це більш широке поняття та, відповідно, сфера державного управління, ніж державний фінансовий контроль як його невід'ємна складова) у Китаї є цікавим для України в двох аспектах. Першим є аспект технологічний: важливим є вивчення організаційно-функціональної побудови інституту державного контролю, який у майже незмінних формах проіснував у країні протягом двох з половиною тисячоліть і за цей період демонстрував не тільки виключну стабільність, але й тим самим довів свою ефективність. Другий аспект – історико-конституційний. Політичні мислителі і державні керівники Китаю спочатку на всій його території, а потім у межах однієї провінції Тайвань зробили унікальну спробу побудувати конституційну модель «п'яти влад», серед яких контрольна влада набула повної незалежної інституалізації. Унаслідок впливу багатьох зовнішніх чинників такому конституційному устрою не вдалося виявити свої потенційні переваги. Більше того, останніми десятиліттями незалежність контрольної гілки влади та її повноваження постійно зменшуються. Проте Тайвань залишається єдиною країною у світі, де на підставі збереження та осмислення національної державницької традиції здійснено було спробу реально втілити у життя ідею державного контролю в якості незалежної та самостійної гілки державної влади.

В Україні наприкінці 1920 р., майже одночасно з Сунь Ятсеном у Китаї, професор О. Ейхельман запропонував унікальний конституційний витвір – проект Основного закону Української Народної Республіки, який побудований був на принципах співпраці та конкуренції п'яти незалежних одна від одної гілок державної влади, серед яких почесне місце займав фінансовий контроль або контрольна влада. Хоча сьогодні немає підстав казати про взаємний вплив цих проектів – українського та китайського, – їх порівняльний аналіз у контексті внутрішніх та зовнішніх обставин, що детермінували розвиток державноуправлінської думки двох країн, залишається вищою мірою евристичним.

Література:

1. Бокщанин А. А. Очерк истории государственных институтов китайской империи / А. А. Бокщанин // Феномен восточного деспотизма. Структура управления и власти. – М. : Наука : Изд-во вост. лит., 1993. – С. 273–333.
2. Буров В. Г. Модернизация тайваньского общества [Електронний ресурс] / В. Г. Буров ; Рос. акад. наук. Ин-т философии. – М. : ИФРАН, 1998. – 238 с. – Режим доступу : iph.ras.ru.
3. Васильев Л. С. Древний Китай : В 3 т. / Л. С. Васильев ; Ин-т востоковедения РАН. – Т. 3 : Период Чжаньго (V–III вв. до н.э.). – М. : Вост. лит., 2006. – 679 с.
4. Конституция Китайской республики (Разработана и принята Национальным собранием 25 декабря 1946 года, обнародована Национальным правительством 1 января 1947 года, вступила в силу с 25 декабря 1947 года) 1947 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://grachev62.narod.ru>.
5. Малявин В. В. Китайская цивилизация / В. В. Малявин. – М. : Астрель, 2000. – 632 с.
6. Михайлова В. А. Процесс конституционных преобразований на Тайване в 1990-х годах / В. А. Михайлова // Президентские выборы 2000 г. на Тайване и проблемы безопасности в Дальневосточном регионе : материалы науч. конф., 4 мая 2000 г. / [ред.-сост. : А. Н. Карнеев, В. А. Козырев] ; Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. Ин-т стран Азии и Африки. – М. : Гуманитарий, 2000. – С. 247–270. – Режим доступу : <http://uchebana5.ru>.
7. Переломов Л. С. Империя Цинь – первое централизованное государство в Китае (221–201 гг. до н. э.) / Л. С. Переломов. – М. : Изд-во вост. лит., 1962. – 243 с.
8. Рыбаков В. Танская бюрократия. Часть 1: Генезис и структура [Електронний ресурс] / В. Рыбаков. – СПб. : Петербургское Востоковедение, 2009. – 512 с. – Режим доступу : <http://rybakov.pvost.org>.
9. Сунь Ятсен. Конституция пяти властей [Електронний ресурс] / Сунь Ятсен. Избранные произведения : пер. с кит. ; отв. ред. С.Л. Тихвинский. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Наука ; Гл. ред. вост. лит., 1985. – С. 641–656. – Режим доступу : <http://www.gumer.info>.
10. У Хань. Жизнеописание Чжу Юаньчжана / Хань У ; пер. с кит. А.И. Желоховцева и др. – М. : Прогресс, 1980. – 255 с.
11. Юрковский А. В. Концепция разделения властей в Китайской республике на Тайване [Електронний ресурс] / А. В. Юрковский // Материали ежегод. науч.-практ. конф. преподавателей и студентов юрид. ин-та ИГУ, октябрь, 2002 г. ; [отв. ред. С.И. Шишкин]. – Иркутск, 2002. – С. 67–69. – Режим доступу : <http://ellib.library.isu.ru>.
12. Allsen Thomas T. Mongol Census-Taking in Rus', 1245-1275 / Thomas T. Allsen // Harvard Ukrainian Studies. – Vol. 1. – March, 1981. – С. 32–53.
13. The Cambridge History of China: Volume 7, The Ming Dynasty 1368-1644 / eds. by Frederick W. Mote, Denis Twitchett, John K. Fairbank. – Cambridge University Press, 1988. – 859 p.
14. Hardy Grant. The Establishment of the Han Empire and Imperial China / Grant Hardy and Anne Behnke Kinney. – Westport, Connecticut, London : Greenwood Press, 2005. – xxx, 170 p.

Nikitin V. V., Aleksandrovych O. O. Organization of state control in China: Traditions and Contemporary Experience of Public Administration.

The paper provides generalization and a systemic presentation of the factual material on formation of the Chinese national system of state control from the mid-millennium BC and its application in the constitutional development practice of the Republic of China (Taiwan).

Key words: State Financial Control, China, censorate, Constitution of five-branch government, separation of powers.

Надійшла до редколегії 13.02.2015 р.